

Žemberová, Viera

Súčasnosc' vždy stojí na základoch minulosti

Slavica litteraria. 2023, vol. 26, iss. 2, pp. 175-178

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2023-2-19>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79450>

License: [CC BY-SA 4.0 International](#)

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20240202

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Súčasnosť vždy stojí na základoch minulosti¹

Viera Žemberová (Košice)

Roman Holec: *Kniha o čítaní. Čítanie o knihách. (Kto, čo, kde a prečo čítal v „dlhom“ 19. storočí na Slovensku)*. Bratislava: Marenčin PT, 2022. 364 s. ISBN 978-80-569-0849-5.

Dômyselné spoločenskovedné výpravy historio-
grafov / historikov / dejepiscov do kultúrneho
priestoru v širšie prijímaných dejinách spoloč-
nosti, ktoré sú sústredené na pohyby a všeobec-
ne premeny v kultúre, alebo na ich užšie súvis-
losti v konkrétnom období či v spoločenstve,
alebo vo vymedzenom úseku závažnej premeny,
stávajú sa súčasťou poznania medziodborovej
mozaiky. Výsledky zmeny po jej uskutočnení dá-
vajú návod na to, ako aj prečo bol zvolený a čím
bol vymedzený výskumne sledovaný jav. No či-
nia tak aj uplatnenou metodickou inštrukciou,
ktorá sa zapojila do poznávania tematizovanej
entity ako jej komparujúci prístup a postup.

Publikácia *Kniha o čítaní. Čítanie o knihách*
(2022) sprítomnila autora a zapojila čitateľa té-
mou a reálnym časom do rekonštrukcie problé-
mu sústredeneho na knihu vo vymedzenom et-
nickom, spoločenskom, politickom, kultúrnom
a v personálnom podloží. Čitateľ poznáva, alebo
sa konfrontuje, s čím a kým, no aj prečo a ako
sa dostávala kniha ako spoločenský a umelecký
artefakt do priesečníka „iných“ udalostí, alebo
aj do „ďalších“ (subjektívnych a príčinných) am-
bícii. Pritom o nich jej pôvodný autor, ba ani
ona nemohli predpokladať, že ich v reálnom
čase môže „čosi“ a „ktośi“ aktivovať a tým ne-
zvratne zapájať do ad hoc tendenčných súvislos-
tí. No stalo sa tak a Roman Holec² objasňuje
profesijnými danosťami a osobným zaujatím,
ako naznačené historické a kultúrne súvislosti

vo vzájomnom vzťahu a podmieňovaní možno
podnetne objasniť pozorným sledovaním vý-
vinu spoločnosti prostredníctvom jemu a jej
vlastných reálií a výrazných počinov. Z dejinné-
ho poznania sa tak vytvára za pomoci archívu/
špecializovaných archívov a (do)prístupnej per-
sonalizovanej pamäti i to poznávacie zázemie
pre autora, v ktorom sa nachádzajú autentické
podnety na zvolenú látku, zvýraznenú tematiku
a závažný dobový problém. Naznačené podne-
ty v súzvuku približujú príbeh o knihe, ktorý sa
rekonštruje tak, že autor vytvoril na podnety
vztahu a podmieňovania sa spoločenskej praxe,
kultúry a personálií z lokalít a neprehliadnuteľ-
ných sprievodných javov „mapu“ toho, čo vytvo-
rilo v slovenskom spoločenskom dejepise pevné
podložie na podstatné udalosti v reálne plynú-
com čase a navyše aj na tú časť ním zvýrazne-
ných udalostí, ktoré sa sústredili na 19. storočie
a prvé desaťročia 20. storočia.

V publikácii *Kniha o čítaní. Čítanie o knihách*
– na kauzalite javu a na detaile personalizova-
nej či tematizovanej jednotlivosti – sa postupne
zosúladujú kompozične a zvolenou metódou
narácie dostupné informácie z viacerých jednot-
livostí do uzavretých javových okruhov tak, aby
sa prepájala história európskeho kontinentu s prí-
činami a dôsledkami jednotlivých spoločenských
udalostí tak, aby sa objasňovala dobová funkcia
mediálnej schémy s generačnými, ideovými, perso-
nálnymi a textovými detailmi. Tento materiálovo
a organizačne náročný úkon sa pričínil o to, že
po objasnení dostupných informácií zo získaného
dokumentového zázemia sa uplatnili v Romanom
Holecom ponúkaných nazeracích súvislostiach
do zovšeobecneného historického, či do ním zvý-
razneného spoločenského javu návody na autorove
interpretačné operácie v konkrétnych literárnych

1 Prevzaté z publikácie NAKLÁDAL., Miroslav: *Aforizmy a sentence / sentencie*. Bratislava: Pozsony, Presasburg, 2005, s. 33.

2 Prof. PhDr. Roman Holec, DrSc. (1959), pôsobí na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, v Historickom ústave SAV, výskumne sa venuje slovenským a stredo-
európskym dejinám 19. storočia a 20. storočia.

textoch. Ambíciou autora je zvýrazniť tie verifikovateľné reálie, ktoré utvorili vo vývinovom kontexte spoločenských vied podložie na poznanie ústredných súvislostí prostredníctvom osvedčenej výkladovej a interpretačnej metódy. Metodický dôraz sa – prirodzene – dôsledne sústredil na dotyky a prieniky historiografie a literárnej vedy. Dotykmi vedných špecializácií sa rozumie ich vedenie, aktivovanie „faktov“ o dobovej spoločnosti, o ich uplatnení do „praktického“ a „estetického“ vzťahu voči knihe a čítaniu ako k príležitostiam na naznačenie emancipačných ambícií vo vžitých aktuálnych spoločenských pohyboch a spontánnych prienikoch. Autor neobchádza vo vývinových súvislostiach (ná)tlak aktívnej spoločenskej praxe, zvlášť jej dobových nositeľov, teda ich nazerania na procesy a na hodnoty, na zloženie sociálnych a vzdelaním na ne (ne)prípravených sociálnych vrstiev v dobovej spoločnosti.

Kniha a jej čitateľ/čitateľka sa vedome a spravidla autorom zvolenou formou narácie stávajú aktívnymi činiteľmi pri formovaní a pôsobení (konkrétnej) knihy v latentne „otvorenej“ mozaike jednotlivostí uložených do pamäti histórie a do dejín kultúry. Popri humanizujúcom a poznávacom zámere ako následku spoločenských alebo individuálnych ambícií sa kniha nezastupiteľne stáva, o to autorovi ide predovšetkým, súčasťou procesov súvisiacich s kultúrou čítania a s funkciou aj významom knihy v emancipačnom, mravnom, etnickom či v generačnom európskom a dobovom slovenskom spoločenskom pohybe.

Napokon Romanom Holecem kompozične zvolený „preklápajúci“ sa vzťah medzi knihou a čítaním, medzi históriou a dejinami spoločnosti, medzi nazeracími a hodnotovými normami jednotlivých generačných spoločností, kde sa zvýrazňujú následky prelínania sa reálneho času a dostupného poznania aj vedenia tak, aby sa k nim pridružili aktuálne či akútne obsahy spoločenského času a dominantných mravných aj poznávacích nazeraní, ich zužitkovanie v dobových komponentoch (národnej, európskej) kultúry. Touto ambíciou autora sa neobchádzajú skutočnosti doliehajúce na knihu a knižnú kultúru, na ich latentné poslanie/funkciu v spoločnosti. Napokon na tento strategický zámer

bez pochybností upozorňuje názov publikácie *Kniha o čítaní. Čítanie o knihách*.

Na Holecov látkový a problém vymedzený prienik do času a do dejov národného spoločenstva, ale aj do výberu ním aktualizovaného historického a kultúrneho, etnického a knihovedného materiálu, vplývajú zvýraznené personálne umiestnenia do európskeho historického, knihovedného a ideového, zvlášť diferencovaného etnického priestoru na kontinente. Vývinová hodnota a poznávací význam rekonštrukcie vzťahu medzi spoločnosťou a knihou, čítaním a jeho kultúrou, medzi kultúrou a kultúrnou praxou v konkrétnom etnickom spoločenstve vytvorili neprehliadnuteľný prínos Holecovej profesijnej interpretácie vymedzeného materiálu, jeho autorský výklad archívneho a ďalšieho, vhodne sprítomneného dokumentu. Pripomenúť azda treba i to, že sústredené dokumenty poskytl autorovi publikácie zázemie „istoty“ na formulovanie nártov a schodných premostení medzi spoločenskovedným výskumom a jeho jednotlivými vednými disciplínami.

Napokon zámer autorovej stratégie spočíval v tom, aby to, o čom „hovori“, na čo sa odvoláva a čím dôvodí sa vzájomne zovrela do iniciačných kontaktov prostredníctvom knihy, teda do aktu čítania s tým, čo utváralo, formovalo, zrýchľovalo/spomaľovalo, no vždy sa autenticky prejavilo v (nad)národnom (kultúrnom) dejepise devätnásteho storočia a v prvej polovici dvadsiateho storočia v európskom aj v slovenskom spoločenstve. Roman Holec svoj zámer napokon sústredil do sondy v reálnom čase: „*kto, čo, kde a prečo čítal v „dlhom“ 19. storočí na Slovensku*“³.

V Úvode do publikácie zvýraznil Roman Holec pre čitateľa dva pomyselné, ale orientačne užitočné limity. Prvým limitom upozornil na svoju rolu, preto sám s porozumením počíta so zvykmi, návykmi a s rozšírenou skúsenosťou, ktorá napovedá, že „*čítanie úvodov nepatrí k najobľúbenejším čitateľským zážitkom*“⁴, hoci pre jeho publikáciu ide o premyslenú a voči (skúsenosti, typu, návykom) čitateľovi nápomocnú pozvánku. Druhý limit je

3 HOLEC, Roman: *Kniha o čítaní. Čítanie o knihe (Kto, čo, kde a prečo čítal v „dlhom“ 19. storočí na Slovensku)*. Bratislava: Marenčin PT, 2022; časť Úvod, s. 7.

4 Tamže, s. 7.

širšie zamýšľaný a začína tým, „že kniha je najlepším priateľom človeka“⁵, aby autor naznačil i to, že *Kniha o čítaní. Čítanie o knihách bude „o rôznych knihách a ich vnímaní, o čítaní, čitateľoch a čítanom, o literárnej komunikácii budú jednotlivé kapitoly“*⁶. Vo vzťahu ku knihe ako k objektu literárnej vedy a kulturologie naznačuje, že „o kultúre čítania a interakcii medzi knihou a čitateľom existuje neúrekom bohatá teoretická literatúra“⁷, ale ním „Nastolené témy sa zväčša budú pohybovať v tzv. „dlhom 19. storočí, ktoré začína koncom 18. storočia a končí začiatkom 20. storočia“⁸.

Do úvodného oslovenia čitateľa zahrnul Roman Holec tie a také termíny, ktoré súvisia s medziodborovým kontextom problému publikácie, no aj s jeho výkladom materiálu: čitateľský zážitok, kultúra čítania, interakcia medzi knihou a čitateľom, historický proces, kontext, spoločenský skanzen, poznanie, vzdelanie, fantázia, literárna komunikácia, zakázaná literatúra, prekladová literatúra, spoločenská vzorka a napokon pre 19. storočie erbové vymedzenie, „išlo o zlatý vek knihy, lebo tá nemala konkurenta vo vtedajšom mediálnom a informačnom svete“⁹.

Autor publikácie vymedzil aplikovanú metódu práce s materiálom a jeho výkladom takto: „*Úvahy v tejto knihe budú reagovať na historický kontext a v čítaní kníh, ako aj v ich vnímaní, budem vidieť predovšetkým historické dôvody a pozadie. Nakoniec som historikom a nebudem sa tváriť ako niekto iný. Výsledky literárnohistorickej vedy tak pre mňa zostanú len pomocným prostriedkom na to, aby výsledný obraz nadobudol komplexnejší charakter.*“¹⁰

Kapitolu *Kniha a človek* uvádza sentencia Josepha Brodského: „*Sú aj horšie zločiny ako pálenie kníh. Jeden z nich je ich nečítanie.*“¹¹ Vo vzťahu ku knihe a jej poslaniu v živote jednotlivca či spoločnosti pôsobí vhodné a užitočné vymedzenie Franza Kafku, ktoré pripomína sentenciu o dvoch

„hlavných“ ľudských hriechoch, sú nimi „*netrpezlivosť a ľahostajnosť*“¹².

Pripomenutie netrpezlivosti a ľahostajnosti má svoje opodstatnenie pri rekonštrukcii reálií a pri výbere aj účinnosti metódy prelínania sa histórie spoločnosti, nazeracích možností, daností, noriem spoločnosti ako prakticky pôsobiaceho celku a ním rešpektovaných jednotlivostí či zvláštností, teda toho, čo Roman Holec vsunul medzi detaily z dejín európskej a slovenskej spoločnosti, a tie sú ukotvené vo výskumnom zázemí historiografie. A tie sú najskôr aj preto autorom aplikované ako kontúry zovšeobecneného historického pohybu a iba okrajovo do predmetu literárnej histórie, čo znamená i to, že sú ilustračne aktualizované v dejinách knihovedy. Spoločne sa sprítomňujú však tam, kde sa presadili okolnosti, ktoré obmedzovali knihu v jej artistnom poslaní a menili ju na nástroj dobovej či generáčnej, ideologickej či mravnej dobovej normy. Práve praktikované normy podstatne zasiahli do počínania si personalizovaných manipulácií s osudmi knihy, do uplatňovaného nazeracieho vzťahu ku knihe, k čitateľom a ku kultúre čítania.

Roman Holec poskytuje v publikácii súhrny poznania a subjektívnych pobádajúcich upozornení, koná tak aj vtedy, keď sa (akákoľvek ním exponovaná) jednotlivosť sleduje iba v odkaze k jej, či v súlade s jej medziodborovým dotykom. A to znamená, že sa sústreďuje na podnetné, zaujímavé alebo prehliadané a pozabudnuté, či dokonca nepoznané exkurzy do nadčasových udalostí v živote alebo do pohybov európskeho kontinentu, no aj do osobných či inak sprítomnených personalizovaných príbehov v spoločenskom živote Holecem zvýraznených jednotlivcov. Spravidla ide o tých, ktorí sa stali symbolom svojej doby, ale aj o takých, ktorí sa stali príčinou sa knihy, jej šírenia, hodnoty a „informácií“ nástrojom humanizácie spoločnosti, či emancipácie časti spoločnosti pri výbere toho, čo (sa) bude čítať, kedy (sa to) bude čítať a prečo sa bude to, či ono čítať.

Kompozícia publikácie postupuje príčinným spôsobom, no a ten si žiadal reálny čas

5 Tamže.

6 Tamže.

7 Tamže.

8 Tamže.

9 Tamže, s. 8.

10 Tamže, s. 9.

11 Tamže. Časť *Kniha a človek*, s. 11.

12 KAFKA, Franz: *Aforizmy a iné kruté rozkoše*. Vybral a preložil Milan Richter. Dunajská Lužná: Milanium, 2003, s. 186.

a uchované príbehy (konkrétnej) knihy v európskom a slovenskom prostredí. Autor priraduje jednotlivé kapitoly publikácie v súlade s rekonštruovaným všeobecným záberom (Kniha a človek, Zakázané knihy alebo čítanie pod perinou, Zahraničné vzory) nasmerovaným k zvláštnemu (Pornografia a dekadencia na martinský spôsob, Žena a kniha, Veď spisovateľka (a čitateľka) „večne eroticky vrnkáť“ nemôže) až po ten, čo pretrvávajú ako osobitosť v slovenskom spoločenskom, kultúrnom, nazeracom a v mravnom prostredí. Navyše si tak počína vtedy, keď ako jav či naplnený „osud“ konkrétnej knihy v kultúrnom povedomí spoločnosti alebo jej sociálnej vrstvy dominovali tak, že autor sa sústredil na výklad okolností pri vytváraní predstavy o príčine a následku konkrétneho „dopadu“ knihy alebo jej literárneho tvorcu na spoločenskú prax („Otcovia a deti“; Šľachtické, meštianske a iné salóny a knižnice; Nové storočie; „Čítanie“ obrazov).

Materiálová rekonštrukcia príbehu „zo života“ knihy v slovenskom spoločenskom prostredí obsiahla aj peripetie prekladovej literatúry, záber jej sprítomnenia do nemeckej, českej a po maďarsky písanej spisby medzi slovenskými čitateľmi. Aj preto, či práve preto nechýbajú odkazy na texty v nárečí a samostatnou kapitolou sa stala genéza a rekonštrukcia v podobe odkazov na budúcnosť inštitúcií, ktoré sa venovali sústreďovaniu, šíreniu a zapožičiavaniu knihy čitateľom (typy knižníc, knižničný trh atď.).

Náčrtom roly, činov, následkov, teda vytvorením mozaiky okolo osobnosti a autoritatívneho počínania si S. H. Vajanského sa stalo objasňovanie (ne)literárnych väzieb medzi S. H. Vajanského ideovým a morálnym riadením martinského spoločenského „sveta“¹³ a Vajanského

13 S. H. Vajanský „bol na Slovensku rozhodujúcou autoritou vo všetkých umeleckých otázkach“. In: HOLEC, Roman: *Kniha o čítaní. Čítanie o knihe*. Op. cit., s. 217.

čitateľským absorbovaním Turgenevovej prózy.¹⁴ Roman Holec pointuje svoju autorskú ambíciu bez náznaku naivnosti do aktuálneho, užitočného a iniciačného oslovenia nefahostajnej a trepezlivej časti čitateľskej spoločnosti na záver v kapitola nazvanej recesne a mysliac na minulosť aj na „mládežnícky“ „Záver: S knihami proti bezútešným časom a v ústrety novým začiatkom“.¹⁵

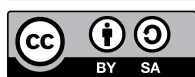
Vstup do reality a reálií prvých desaťročí 20. storočia znamená strohé ukončenie „problémov“ minulého storočia tak v (politike, ideológiách, ideách, hodnotách a v praxi počínania si) slovenskej, národne orientovanej spoločnosti, ako aj v európskom politickom a ideologickom smerovaní do novej, inej, ale predovšetkým komplikovanej reality, ktorá (z)menila kontinent a vnesla do pozornosti závažnejšie spoločenské problémy, než boli tie, čo súviseli s knihami v epicentre reálneho života. No a tie úplne prirodzene odsunuli „príbeh“ knihy na okraj akútnych spoločenských a politických problémov, ale nevytlačili ho na okraj jej kultúrnych a humanizujúcich následkov pri utváraní potrebnej rovnováhy ziskov a strát v reálnom živote emancipujúcich sa spoločenských v novom storočí. Kniha si udržala svoju jedinečnú hodnotu a neprehliadnuteľné poslanie v spoločenskom a personálnom živote. Aj tentoraz sa kniha a jej tvorcovia, autori a ich čitateľa, knihy a čítanie dokázali vyrovnáť autentickým umeleckým a recepčným spôsobom s novým storočím a s jeho všestranne náročnou dynamikou.

14 Roman Holec sa takmer detailne venuje tomu, ako Sveztozár Hurban Vajanský svojsky reagoval na „rozumný arealizmus“, na tematizovaný generačný, ideový a hodnotový stret otcov a detí/ synov v I. S. Turgenevovej próze *Otcovia a deti* (1862), a na ním sprítomnený (nový) prirodzene konštruovaný svetonázor,

15 HOLEC, Roman: *Kniha o čítaní. Čítanie o knihe*. Op. cit., s. 320–325.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Košice, Slovensko, viazember@gmail.com

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.